

RAKONCZAI JÁNOS

A karteizianizmus és a magyar politikai közgondolkodás

A középkor századaiban úgy tűnt, a legfőbb tudomány a teológia. A középkor végén, az új kor hajnalán azonban a filozófia egyre sürgetőbben követelte vissza régi helyét, azt a szerepet, melyet az ókorban játszott. A reneszánsz, amint a neve is mutatja, az ókori görög–latin műveltség iránti érdeklődés újjáéledésének korszaka, a humanizmus pedig az emberközpontúságra utal. A jelenkori filozófiai irányzatok az ókori filozófiában gyökereznek, kiindulópontjuk azonban a racionalizmus, pontosabban Descartes filozófiai rendszere, a karteizianizmus.

Descartes fellépése fordulópontot jelentett az európai gondolkodás történetében. Hatása mindmáig érezhető. Sokak véleménye szerint ő az újkor legnagyobb hatású gondolkodója. Jelentőségét abban kell látnunk, hogy olyan módszert dolgozott ki a *Discours de la Méthode* c. művében, mely elvezet a transzcendentális filozófiák tagadásához, végsősorban az ateizmushoz és a materializmushoz is, bár ő mindig óvott attól, hogy módszerét a teológia terén is alkalmazzzák. Ez az „óvás” azonban nagyon hasonlít a dinamit avagy az atombomba felfedezőinek tiltakozásaihoz, hogy találmányukat emberek pusztítására is felhasználják. Vagyis ösztönösege erősen megkérdőjelezhető. Racionalizmusa elvezet a machiavellizmushoz, melyet filozófiailag igazol, vagyis a tudomány szintjére emeli a politikát, amely – s ezt alig tagadhatja bárki – napjainkban is az első számú tudomány.

Bizonyára akadnak, akik e megállapítással nem értenek egyet. Kísértenek még napjainkban is idealista elképzelések a társadalmi mozgásokról, az eszmék elsőbbségéről e társadalmi mozgásokban, de a beavatottak jól tudják, minden tudomány, mindenféle művészet *mindenféle emberi tevékenység alfája és omegája a politika*. Ez természetesen magába foglalja a gazdasági tevékenységet is, de e kettő közel a politika a determináns. A gazdasági szféra nyilvánvalóan befolyásolja a politikai mozgásteret, de korunk ismételten megmutatta, hogy nem a gazdasági tényező a döntő. Ha az lenne, akkor már régen elsöpörte volna a nyomor, az ebből fakadó népharag napjaink diktátorait. Az állami szuverenitás tévesen értelmezett, hamis dogmája azonban politikai védelmet nyújt

nekik. A machiavellizmus fegyverét ügyesen forgatva, a nagyhatalmak kölcsönös bizalmatlanságát kihasználva ügyesen lavírozva fenntartják magukat.

Descartes számos helyen hivatkozik Machiavellire. Ha valaki, ő észrevette, mily korszakos jelentőségű az olasz gondolkodó *Il Principe* c. műve. Maga Descartes homályosan fogalmaz, hogy elkerülje a támadásokat mind a jezsuiták, mind a szélsőséges protestáns teológusok részéről (ismeretes, hogy jobbnak látta Hollandiába áttelepülni, majd elfogadva Krisztina svéd királynő meghívását onnan is emigrált, és Stockholmban halt meg 1650-ben). Félreérthetetlenek azonban e sorok „*Én, ki a világ színpadára lépek, álarcot öltök és szerepet játszom mindvégig*”. Igazi énjét, igazi meggyőződését tehát titkolja, kidolgoz azonban egy olyan módszert, mely elkerülhetetlenül megrengeti a középkor vallásosságát, s elvezet a modern világhétközhez.

Descartes munkásságának legfontosabb területe saját megítélése szerint is nem a módszer, hanem *erkölcstana*. Ennek rendszerét nem dolgozta ki, erkölcsi nézeteit leveleiből, főleg az Erzsébethhez¹ írottakból lehet összeállítani. A doktrína, melyben a modern politika-tudomány nyugszik, lényegében a kettős erkölcs tanát foglalja magában. E félelmetes tanítás azt mondja ki, hogy kétféle erkölcs van: egy *abszolút* erkölcs, mely az Istenség attribútuma, s amely az esendő, az eredendő bűnben fogant ember számára elérhetetlen, s az ideiglenes erkölcs, mely alapján életünket berendezzük, mely mindennapi cselekvéseinkben szolgál normául. A becsületes ember, a „gentilhomme”, az „uomo gentile” számára az élet azt a feladatot jelöli ki, hogy a két erkölcsöt próbálja közelíteni egymáshoz, még akkor is, ha tudja: a vállalkozás reménytelen. Az ideiglenes erkölcs, a „*morale provisoire*” sohasem fog egybeesni a „*morale absolue*”-vel. A goethei „Immer höher muss ich steigen”, vagy a madáchi „Ember küzdj és bízva bízzál!” ebből az erkölcsi követelményből fakad, ugyanúgy, mint a kanti kategorikus imperativusz.

A politikának ez a mindenhatósága az újkor „vívmánya”. A modern korban ugyanis minden összefügg, megszűntek a távolságok, s egyetlen nép, nemzet sem vonhatja ki magát a politika befolyása alól. Természetesen vannak fontos földrajzi tényezők: másképpen jelentkezik a politika mondjuk Új-Zélandban, mint Európában. De egy atomháború Új-Zélandban is az emberi élet végét jelentheti.

Vagyis vannak „politikus” kontinensek, vannak „politikus” nemzetek. Vajon politikus nép-e a magyar? Erre a kérdésre igyekszünk feleletet találni.

Hazánkba a karteizianizmus viszonylag korán eljutott. Apáczai Csere János Kis Magyar Encyklopaediája, mely a karteizianizmus kátéjának tekinthető, már 1653-ban megjelent. Tehát 18 évvel a Discours (1635) első kiadása után. Hihe-tetlennek tűnik ez, ha nem tudnánk, hogy Erdély a haladás élvonalában járt,

¹ Németországi hercegnő, aki Prágában élt számkivetésben. René Descartes, *Lettres sur la morale, Correspondance avec la Princesse Elisabeth...* Boivin, Paris, 1935. Idézi KALOCSAI DEZSŐ: *Descartes etikája* c. művében, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1964.

hiszen a tordai országgyűlésen már 1542-ben deklarálták a szabad vallásgyakorlást. A karteizianizmus tehát magyar nyelvterületen viszonylag korán jelentkezett. Nem is ildomos megvizsgálni, hogy a szomszédos országokban, pláne keleten mikor jelentkezik Descartes az ottani szellemi életben. Az indulással tehát nincs semmi baj. A XVII. században a magyar szellemi élet szinte egy vonalban van a nyugat-európai fejlődéssel. A hivatalos nyelv a tudós világban még a latin, Descartes is latinul jelenteti meg művét, latinul pedig Magyarországon és Erdélyben kitűnően tudnak az írástudók. A protestáns egyetemeken tanuló teológusok a kor legmodernebb eszményeivel tarsolyukban térnek meg, s azokat ha szűk körben is, azonnal terjesztik. Vajon hány évvel, évtizeddel vagyunk ma lemaradva Nyugat-Európa, illetve Amerika, s Japán mögött? (1989)

A sajátos magyar viszonyok miatt Apáczai Csere életműve torzóban maradt. Ahelyett, hogy áthatotta volna az egész magyar közgondolkodást; így a politikát is, a mű alig hatott. Helyette más ideológiák, más filozófiai koncepciók terjedtek el hazánkban.

A következő század francia század. A francia lép a korábbi latin helyébe, erről tanúskodnak a mi 18. századi könyvtáraink is. Elképesztő mennyiségben áramlanak be a francia könyvek, melyek a felvilágosodás eszméit terjesztik, végső soron azonban Descartes, azaz a karteizianizmus diadalát jelezve. Nem merész állítás megkockáztatni, hogy Descartes nélkül nincs felvilágosodás. Descartes módszerét alkalmazva a kor nagy szellemei szinte megmámorosodva vetik magukat a természettudományokra, a társadalomtudományokra és természetesen a filozófiára, nem kímélve a teológiát sem. Kialakul a modern államdoktrina, filozófiai megalapozást nyer a politika, megszületik napjainkra a politológia.

A karteizianizmus politikai vetülete a nemzeti állam² s annak ideológiája. Amíg az egyéni életben Descartes felállítja a kettős erkölcs kategóriáját, s az egyes ember feladatává teszi az *abszolút erkölcs* felé való törekvést, a közösség, az állam érdekében deklarálja az *ideiglenes erkölcs* elsőbbségét, sőt kizárólagosságát, kijelentve, hogy az állam érdeke, a közösség, a nemzet érdeke a legfőbb princípium, s illetéknéppen minden eszköz megengedett e népi, nemzeti érdek érvényesítésére. A gondolat Machiavelli nézeteiben fogant, de Descartes továbbfejleszti. Míg Machiavelli azt vallja, a princípének minden eszköz megengedett, Descartes „szublimálja”, személyteleníti ezt az elvet vagyis: az állam érdekében a politikusoknak minden eszköz megengedett.

Ha körülnézünk napjaink világában, láthatjuk, mennyire él ez az elv a 20. század végén is, sőt reneszánszát éli. A politikát ezért látják sokan a megfélemlítés, a hazudozás, a köpönyөгforgatás, az árulás, a hátulról ledöfés, minden ocsmányság küzdőterének, s ez okozza, hogy az ún. „becsületes”, törvénytisztelő, erkölcsi normák szerint élő emberek (s hála Istennek, ilyenek vannak ma is többségben) egyszerűen nem tudnak tájékozódni, teljesen dezorientáltak, nem

² Melyeket később a felvilágosodás ideológusai fogalmaznak meg.

értik a világban zajló folyamatokat. Valami olyasmi sejlik fel bennük, hogy a politikus eleve gonosztevő, a politika szennyes dolog, becsületes ember nem ártja bele magát.

Ugyanakkor a valóság az, hogy a politika ettől függetlenül meghatározza minden lépésüket, társadalmi helyzetüket, életszínvonalukat, emberi tartásukat, még moráljukat is.

Ismeretes a magyar szellemtörténetben az ún. „bécsi kapu” elve. Ez azt jelenti, hogy a nyugati szellemi áramlatok a mohácsi vész óta Bécsen keresztül jutnak el Magyarországra, még a francia hatás is, lásd a testőrírókat. Ez a megszürt, erősen a német idealizmus jegyeit viselő világnézet évszázadokon át eltorzította a magyar alkatot, azt a páratlanul okos, a körülményekhez igazodni tudó külpolitikai koncepciót, mely végigvonul az Árpád-koron, de jellemzi az Anjou-kat és Hunyadi Mátyás korát is. Márpedig ezek voltak a magyar múlt nagy századai.³

A német idealizmus nem támaszkodik épkezláb politikai doktrinára, a széttagoltság, a vereség filozófiája, hiszen a harmincéves háború adott neki tápot. Egyik kiemelkedő alakja a Voltaire által kiméretlen gúnnyal idézett Leibniz, akinek „Tout est pour le mieux dans le meilleur des mondes possibles” elve⁴ valóban nevetséges állítása napjainkban még otrombább, mint a maga korában volt. Azt állítani, hogy a világ jó, hogy a lehető legjobb világban élünk, gyermeki naivitás.

Nos, ez a német szubjektív idealizmus mély gyökereket eresztett Magyarországon. Kialakult a „lovagias nemzet” hamis képzete (*Vitam et sanguinem pro regina nostra*), s ez mérhetetlen károkat okozott, veszteségekhez, kudarcokhoz vezetett. Mint mindenütt, a politikában is a megfelelő pillanat megragadása a döntő.⁵ Ha ezt morális gátlások miatt egy nemzet (hangsúlyozni kell, Descartes felfogása csak nemzetekre, nagy közösségekre vonatkozik) elszalasztja, nemzedékeken keresztül lakol e mulasztásért. Végig kellene menni újabbkori történelmünkön, hogy példákkal szemléltessük e szomorú tényt. Bocskai elfogadhatta volna a koronát a szultántól, ha nincsenek ilyen gátlásai. Rákócziól karnyújtásra volt a végső győzelem a trencsényi csata előestéjén. 1848-ban Kossuth fellázíthatta volna a forrongó bécsi tömeget, amikor felmutatta a Ferdinánd által aláírt felelős kormány kinevezését. A magyar csapatok átléphettek volna az osztrák határt, s Bécsig nyomulhattak volna a tavaszi hadjárat során. 1867-ben solferinói és königráti vereség után Deák emelhetne volna a követelményeket (az osztrákok várták is ezt), s így elérhető lett volna a pusztán perszonális unió. Teleki László, a letehetségesebb politikus, lelkiismereti konfliktusba keveredett, s önmaga oltotta ki életét, amikor nagy szerep várhatott volna rá a kiegye-

³ Erdélyben is termékeny talajra talált a karteizianizmus, lásd Bocskay, különösen Bethlen politikáját.

⁴ „Minden a lehető legjobb a lehető legjobb világban” – Voltaire átíratában (*Candide*).

⁵ kairosz = megfelelőség, célszerűség, kellő pillanat.

után, beáll a küzdőterre, vezeti a Függetlenségi Pártot, s felkészíti a magyarságot 1914-re. S Teleki Pál nem ilyen lelkiismereti konfliktus áldozata lett? Nem lett volna helyesebb tovább kormányoznia az állam hajóját azokban a veszedelmes időkben, s ellensúlyozni a politikában járatlan Horthyt, aki hallgatott rá? S vajon Horthy a maga „úri becsületével” nem ugyanezt a vonalat képviselte, amikor kijelentette: „Én még egy Hitlernek adott szavamat sem szegem meg. Ha kilépek a háborúból(!), előtte értesítem Hitlert.” Mintha a középkorban valami lovagi tornán volnánk. Az a filmjelenet jut eszünkbe, melyet egyetlen valamirevaló rendező sem hagy ki, amikor is a főhős kiüti ellenfele kezéből a kardot, majd lehajol, felemeli azt, s ahelyett hogy ledöfné ellenfelét (sajnos, a politikában ez járja), átnyújtja neki, s a viadal továbbfolytatódik. De legújabb történelmünk még fájdalmasabb példákkal szolgál. Nagy Imre elhiszi Andropovnak, hogy a szovjet csapatok kivonulnak, hiszen erre írást is adtak. Maléter elindul Tökölre, ahol keleti ravaszsággal török módra törbe csalják. Felháborodottan tiltakozik, amikor egyik kísérője figyelmezteti a veszélyre, hiszen „a szovjetek aláírták a kivonulásról szóló egyezményt”, magyarul: szavukat adták, s úriember ezt nem vonhatja kétségbe.⁶

Azt hiszem, elég a példákból. Eljutunk a Szabó Dezső által annyiszor emlegetett balek magyar fogalomhoz.

Bizony, balek nép a magyar! Az első világháború nyugaton dől el, a magyar csapatok mindenütt ellenséges területen állomásoznak, vereséget sehol sem szenvednek (Piave csak epizód volt a háborúban), szabályosan hazajönnek, leszerelnek, hazatérnek, s értetlenül nézik, hogy a hadsereggel korábban nem rendelkező csehek, valamint a legyőzött románok és szerbek besétálnak az ország szívébe. Nézik, mert elhiszik, hogy igazságos béke születik, hogy Wilson igazat mond. Engedelmes birkákként még a Vörös Hadsereg katonái is visszafordulnak Északról, mert elhiszik, hogy az ultimátum mögött katonai erő is van. Bezzeg a törökök nem így cselekedtek! Kemál Atatürk vezetésével kiűzték a görögöket, átálltak a nyugati tömbbe, s azóta útjuk felfelé ível. Úgy látszik, az ő józan paraszti eszét nem homályosította el a német szubjektív idealizmus. Lehet, hogy nem olvasta Leibnizet, Kantot és Hegelt, hanem ösztöneire hallgatott. Tudta, hogy válságos helyzetekben hogyan kell viselkedni, mi a teendő, ha egy nép nagy veszélyben van.

Franciaországban a karteizianizmus kettős erkölce, akármilyen furcsán hangzik is, már Descartes előtt is jelen volt. Descartes gyakorlatilag csak megfogalmazta, s politikai doktrínává, zsinórmértékké tette. A francia politika sikerei századokon át a descartes-i etika sikerei is. A francia forradalom előkészíté-

⁶ Azt mondhatná valaki: elég a példákból, de nem így van. A sorozat még most sem ért véget. 40 év kommunista uralom sem változtatta meg a magyar politikai karaktert. Amikor Genscher azt kérdezte Németh Miklóstól „S mit kérnek maguk ezért cserébe”, a válasz így hangzott: „további erkölcsi és politikai támogatást”, ehelyett „Vállalják át 20 milliárd dollár nettó adósságunkat!”. Egy órán belül igent mondtak volna. Azaz fizessék ki a háborús adósságot, melyet Hitler hagyott maga után. Bezzeg Ceausescu dollár-milliárdokért adta el nekik az erdélyi szászokat.

sében játszott szerepéről már szóltunk. A nemzetállam kialakulásának morális alapja lesz. Átvesszi valamennyi modern nemzetállam. A kontinenstől magukat látszólag távontartó angolok művészi tökélyre fejlesztik, ez lesz politikai sikereik legfőbb záloga. Az a híres angol doktrína, mely szerint mindig a gyengébbel kell szövetkezni az erősebb ellenfél ellen, évszázadok óta megfigyelhető, s ma éppoly jellemző az angolszászokra, így Amerikára is, mint mondjuk a viktóriánus kor Angliájára. Így szövetkeztek az I. világháború előtt a gyengébbnek tartott franciákkal a félelmetes katonai és gazdasági potenciállal rendelkező Németország ellen. Ez megismétlődött a II. világháború előestéjén. Anglia elutasította Hitler többszöri békeajánlatát, mert tartott egy olyan partnertől aki fejére nőhet. A teljesen azonosuló amerikai-angol politika a gyengébbnek tartott Szovjetuniót választotta, mely potenciálisan kevesebb veszélyt jelentett a győztes háború után. Így működik ma együtt az USA és Kína (1989). Vagyis a játék folytatódik. Egy erős szövetséges nagyobb veszély, mint egy erősebb ellenség. Mi ez, ha nem machiavellizmus? Mivel volt magyarázható a nagy koalíció a kapitalizmus és a kommunizmus között, ha nem ezzel a politikai doktrínával? Ma már mindenki látja, sokkal közelebb állt egymáshoz a két egymás ellen gyűlölködő diktatúra, Hitleré és Sztáliné (azért is tudtak 24 óra alatt megegyezni 1939. augusztus 23-án). S a machiavellista angolszászoknak sikerült éveket verni közük, s a maguk oldalára billenteni a mérleg nyelvét.

Már említettük, hogy a környező országokban a karteziánizmus a maga korában nem hatott. Persze, mondhatná valaki, a karteziánus kettős erkölcsnek van egy keleti formája, mely ősidők óta ismert. Már Livius is emlegeti a „Punica fides”-t, a pun hitszegést Hannibállal kapcsolatban. A keleti népek (kínaiak, japánok) elképesztő kegyetlenkedései is rokon ideológiából fakadnak. S van egy fanarióta változat is a Balkánon. (Maspero Kína történetéből tudjuk, hogy a II. pun háborúval időben nagyjából egybeeső nagy háborúban az egyik győztes kínai hadvezér 600.000 magát megadó katona fejét üttette le, vagyis a Katyn nem egyedülálló vérengzés a hadtörténelemben). Mégis a descartes-i kettős erkölcs uralkodó politikai doktrína napjainkban is, mert a technika fejlődése az amerikai civilizáció hegemoniáját hozta az egész világon, ez pedig az európai civilizáció átplántálása az Új Világba. Így akarva nem akarva minden nép a descartes-i elveken nyugvó európai (amerikai) civilizációban él.

Eljutottunk közeli szomszédainkhoz, akik mint említettük történelmi okok miatt (török hódoltság, cári orosz uralom) későn kerültek kapcsolatba Descartes eszméivel. Lényegében a francia orientáció adta nekik készen ezt a politikai doktrínát a 19. század végén. A francia nyelvvel együtt vették át. Brunot *Histoire de la langue française* c. nagy monográfiájának a *La France et l'étranger* c. kötetében a Magyarországról szóló fejezet tudományos hitelességgel számol be a korai kapcsolatokról is (kalandozások kora, francia eredetű pápa, aki Istvánnak koronát küld, a középkori Sorbonne-on tanuló magyar fiatalok százai, III. Béla két francia származású felesége stb.). Ha megnézzük a *La France et la Roumanie* c. fejezetet, nem hiszünk a szemünknek: az első román

diák Párizsban, akiről feljegyzés marad fenn, egy Bogdan nevű, 1820-ból. Lehet, hogy ez is erdélyi volt. De a szerbek sem állnak jobban. Ez történelmi-földrajzi helyzetükkel magyarázható. Más a helyzet a lengyelekkel, csehekkel. E kapcsolatok számosak és régiek. A későbbi kisantant államok azonban csak a 20. századforduló táján kezdenek Franciaország felé orientálódni. E francia orientáció kézzelfogható jele a francia diplomácia kifinomult fogásainak átvétele, szinte szolgálai utánzása. Jó tanítványoknak bizonyultak. Mialatt mi még a német idealizmus gátlásaival küszködünk, ők merészen alkalmazzák a frissen szerzett tudományt: politikai gyilkosságok, titkos egyezmény, a szövetséges cserbenhagyása, majd hátbatámadása, megtévesztő politikai propaganda, az erősebb mellé állás művészete, a kiugrás magas iskolája, a hazugság, a hazudozás állami rangra emelése, az ellenfél bekerítése, szövetkezés a zsákmány megszerzésére, majd annak megtartására, úgy, hogy a megrabolt, kifosztott áldozat mindig egyedül maradjon, a 3:1-es felállás, vagyis, ha ott kommunizmus van, náluk kapitalizmus polgári demokráciával, ha ott a demokrácia felé nyitnak, mi sztálinisták maradunk, mert az több lehetőséget nyújt a kisebbség felmorzsolására. Az ugyanis kautélát sem tartalmaz a kisebbségek védelmére, bár állandóan hangoztatja a lenini nemzetiségi elvet. Az a politikai bűjőcska, mely a Duna völgyében a 20. század eleje óta folyik, s melyben mi mindig a bárány szerepét játsszuk, míg ők a farkasok: mindez a descartes-i kettős erkölcs doktrínájában gyökerezik.

Kívülről, külső néző számára elég mulatságos lehet e színjáték, de nekünk, akik akarattal ellenére vállaltuk a bárány szerepét, korántsem olyan szórakoztató a játék.

Végül arra a kérdésre, politikus nép-e a magyar? Sajnos, nemmel kell válaszolnunk. Az volt, de ismét azzá kell válnia. Magyarországon mindenki politizál, különösen napjainkban, de ez korántsem jelenti, hogy politikus nép vagyunk. Nagy politikai hagyományaink vannak, de zsákutcába kerültünk. Az Árpádok, az Anjou-k és Hunyadiak hagyományaihoz kell visszatérnünk. Tanulnunk kell a nagy erdélyi fejedelmektől, a Báthoryaktól, Bethlenektől. Talán *Bethlen Gábor volt az utolsó nagyformátumú politikus e glóbuszon*. olyan politikus, akinek hatalom is volt a kezében. Ne vigasztaljon senkit az a tény, hogy tanítómestereink, a németek sem azok! Politikus nép a francia, az angol, az amerikai. Gondoljuk meg: a franciákat a II. világháborúban már az első menetben kiütötték. Afrikában még háborúba is bonyolódtak a szövetségesekkel, ennek ellenére a háború után a „drôle de guerre”⁷ után a döntőbírák, a békecsinálók Franciaországot győztesnek hozták ki, s ma Franciaország nagyobb, erősebb, hatalmasabb, mint valaha. Atomhatalom kvázi független külpolitikával. Az egyetlen európai nagyhatalom, mely az 5. század óta független ország. A német „homo oeconomicus”, a francia „homo politicus”. Ez az igazság. Vi-

⁷ Fura háború.

gasztalja őket azonban az, hogy közel 90 millióan vannak Európa szívében, s a németiség gazdasági nagyhatalom. De politikailag kiskorúak.

Volt-e valaha is politikus nép a magyar? Bizony volt. Archiregnum volt az Árpádok, az Anjou-k és Mátyás alatt, s nem véletlenül. Azt mondhatja valaki, akkor más volt a helyzet. Történelmi helyzet mindig volt. A történelmi Magyarország két szuperhatalom Bizánc és a Német-Római Császárság közé beékelődve tudott nagyhatalom lenni évszázadokig. Azért, mert jó volt a politikája. Nyugaton Franciaország volt ilyen.

Skandinávia jelentéktelen volt, Anglia belemerült a 100 éves háborúba, majd a Rózsák háborújába, Spanyolország arab uralom alatt nyögött 700 évig, Olaszország mozaikállamokra volt feldarabolva, Oroszország tatár iga alatt, s ebben a történelmi helyzetben egy magyar nagyhatalom áll szilárdan Európa e részén. Példának hadd említsük meg még a keresztes háborúkat, melyeket a magyarság csak szemlél, de II. András inkább kirándulásnak nevezhető hadjáratától eltekintve, melyre a pápa unszolására vállalkozott, nem vesz részt, jóllehet a keresztesek itt vonulnak keresztül. Vagy vegyük III. Béla esetét, aki magával viszi Bizáncba Dalmáciát, majd amikor visszatér, és elfoglalja a trónt, nem kéri vissza. Kivár. Politikus agy. Megvárja a kedvező pillanatot, s amikor Manuel meghal, akkor lecsap, s visszaszerzi örökségét. Házasságai is helyes politikai érzékre mutatnak. Azt is megkérdézhetnénk, Könyves Kálmán miért Kijevből hozott asszonyt magának. Az Anjou-k miért lettek oly kiváló uralkodók? Mátyás miért Nápolyból házasodott?

Sorolhatnánk a példákat.

Még egy kérdésre kell válaszolnunk? Lehet-e újra politikus nép a magyar?

Erre határozott igennel kell felelnünk. Igen, lehet.

A földrajzi, politikai, geopolitikai tényezők nem változtak. A két szuperhatalom ma is jelen van a térségben. Ceausescu attól retteg, hogy a magyarok „lepaktálnak” valamelyik nagyhatalommal. S ez neki végzetes lenne. Hát még akkor, ha mindkét nagyhatalom támogatását tudnánk élvezni egy döntő történelmi pillanatban.

Erre megvan a lehetőség, mert a politikában minden lehetséges és mindennek az ellenkezője is.

Az „Ego sum captivus Gallicus”⁸-ban olvasható egy megszívlelendő mondat. Egy egyszerű román szájába adja a francia szerző, aki ide menekült hadifogoly volt Magyarországon a II. világháború alatt, e szavakat:

„Bolond nép a magyar, mindig bolond volt, csak régen erős volt, ma már csak bolond.”

Súlyos ítélete ez a magyar külpolitikának.

A német idealizmuson felnövekedett magyar politikai közgondolkodás nem tudott válaszolni a kor kihívásaira. Ez különösen a két világháborúban mutatkozott meg. Olyan célokért harcoltunk, melyek nem szolgálták népünk érdekeit.

⁸ Francia hadifogoly vagyok.

Tudtuk, mégsem változtattunk helyzetünkön. Kötött a „szövetségi hűség”. Nem ismerte fel a magyar politikai vezetés, de még a középosztály sem, hogy a kis népek bölcsessége nem az állhatatosság, hanem éppen ennek ellenkezője, a köpönyegforgatás, az erősebb mellé állás a döntő pillanatban. Itt nincs morális konzekvencia: az erősebbnek mindig igaza van. Hogyan is mondja La Fontaine: „La raison du plus fort est toujours la meilleure.” Milyen egyszerű, s mégis mi ezt nem tudjuk. Ezért én úgy vélem, nem végzettség, nem geopolitikai helyzet okozta kudarcainkat, hanem a politikai kétszerkettőnek a nem ismerése. Az angolokat emlegettük korábban Anekdotikus, de számunkra tragikusan igaz, amit az angolokról mondanak: ők azt tartják, mindig az utolsó csatát kell megnyerni. Az nyeri a háborút, aki az utolsó csatából győztesen kerül ki. Ezért van az, hogy az angolok az első csatákat rendre elveszítik, de arra ügyelnek, hogy az utolsóból, a döntő összecsapásból ők kerüljenek ki győztesen. S a történelem őket igazolja. A másik oka évszázados sikereiknek: a koalíciós politika, melyről már korábban szoltunk. Ebbe beletartozik a bekerítés is, ennek is megvan a maga kidolgozott elmélete. Mindig a középre szoruló veszít, arra kell tehát ügyelni, hogy be ne kerítsenek. A mai három nagyhatalom koalíciós politikájában az alábbi variációk lehetségesek:

1. Amerika + Szovjetunió kontra Kína,
2. Amerika + Kína kontra Szovjetunió,
3. Szovjetunió + Kína kontra Amerika.

Vegyük fontolóra e három lehetőséget az Egyesült Államok szempontjából! Az első variáció biztos győzelem egy igen erős szövetséggel, aki fejünkre nőhet, tehát nem járható út.

A második variáció ugyancsak biztos győzelem egy viszonylag fejletlen, hosszú ideig veszélyt nem jelentő hatalommal, tehát előnyös megoldás.

A harmadik kimenetele bizonytalan, nem reális.

Nagyon valószínű, hogy az USA, melynek szövetségese Németország, Japán és a többi nyugat-európai ország, egy ilyen háborút is megnyerne, ahogyan megnyerte a két világháborút is.

Mivel a másik két szuperhatalom is mérlegel, ez a harmadik változat nem valószínű. Miért? Mert az a nagyhatalom, amely Amerikával társul, erőnyerő, azaz biztos győztes. Így aligha valószínű, hogy bármelyik fél (SZU, Kína) lemondana a biztos győzelemről a bizonytalanért. Végso soron tehát versengés indul (indult) meg Amerika szövetségéért. Tehát: Amerika választja meg szövetségését; aki e hatalom szövetségese, biztos nyerő. Ez a politikai kétszerkettő.

Sok szemrehányás illette a franciákat Trianonért és jogosan. De vajon méltányos volt-e ez a kritika? Nézzük meg a tényeket! Egy ország, egy nemzet éle-

teben két döntő tényező van: a területi integritás és a szuverenitás. A többi mind másodlagos. Melyik a fontosabb ezek közül? Szerintem a szuverenitás.⁹

Ha egy nemzet szuverén, tehát külpolitikai döntéseiben szabad, okos döntésekkel visszaszerezheti területi integritását. A területi integritás nem biztos, hogy elvezet a szuverenitáshoz. Példának hadd említsem meg Romániát az I. világháború előtt. Szuverén állam volt, s ügyes külpolitikával megnövelte területét. Magyarország területi integritása adott volt, de szuverenitás hiányában elvesztette területeinek 3/4 részét. 1945 azért volt a magyar történelem legmélyebb pontja, mert egyszerre veszítettük el területeinket és állami függetlenségünket is. (Trianonnal súlyosbított Mohács vár a magyarságra – mondta a magyar nép „nagy tanítója” az orosz fogságba esett magyar katonáknak, s ebben az egy dologban igaza volt.)

A történelemben minden lehetséges és mindennek az ellenkezője is. Lehetőség tehát mindig van, volt és lesz. A siker attól függ, meg tudja-e egy nép ragadni a kínálkozó alkalmat.

Nálunk a sok kudarc következményeként defetizmus lett úrrá a lelkeken. Herderi jóslat és egyéb ködös nézetek mögé rejtőzik ez a defetizmus. Pedig ha visszapergetjük az eseményeket, azt kell mondanunk, másképpen is lehetett volna. Nem törvényszerű az, hogy mi lettünk az „utolsó csatlósok”. Talán még a háborúba sem kellett volna belépniük. Elég lett volna a spanyolok módjára „önkénteseket” küldeni. Rizikót kellett volna vállalnunk. A hadsereget felkészíteni a német invázióra, ami várható volt. Ha Horthy nem „country gentleman” módjára viselkedik, hanem felkészül az utolsó felvonásra, nem megy ki Klessheimbe, hanem például Munkácsra utazik, ott mint legfelsőbb hadúr az ősi várban felütve főhadiszállását bejelenti, hogy hadban állunk a Német Birodalommal, mely hitszegően megtámadott bennünket, s ugyanakkor széles vonalban megnyitja a keleti határokat a már a Kárpátok előterében harcoló szovjetek előtt, akkor az oroszok Szlovákián átzúdulva májusban már Bécset ostromolják, a háború egy fél évvel korábban eldőlt, s ezzel olyan szolgáltatokat tettünk volna a szövetségeseknek, hogy azt nem lehetett volna nem jutalmazni. S ráadásul, ha még megtámadja Dél-Erdélyt, azaz a még német szövetségben harcoló Romániát, ezzel óriási zavart keltett volna keleti szomszédunknál, megzavarta volna kiugrási kísérletüket, háborúba bonyolódtak volna velünk, s a végén le kellett volna tenniük a fegyvert a magyarok előtt. Ez pedig egész Erdélyt jelenthette volna nekünk. Ehelyett Horthy kivárt, legitimálta a német inváziót, ezzel csírájában elfojtott minden lehetséges ellenállást a németekkel szemben, időt adott a románoknak a kiugrásra, majd annak megtörténte után szeptember első napjaiban megtámadta a már a Nagy Koalíció szövetségeseként harcoló Romániát! Ennél nagyobb baklövést talán nem is ismer a történelem. Nem sokkal később

⁹ A Horthy-korszakban elhallgatták, hogy Trianonban 1526 után először visszanyertük szuverenitásunkat.

megszégyenülten, véres fejjel vonultak vissza csapataink, a románok meg fellélegezhettek: „Ismét a miénk egész Erdély. Horthy tálcán nyújtotta felénk.”

Ilyen egyszerű a politikai kétszerkettő. Nem nehéz megtanulni. Az idő mutatja meg, megtanultuk-e.

E kemény sorok után kétségeim támadtak: teljes objektivitással zártam-e le a témát, képes voltam-e, „sine ira et studio” megközelíteni e kényes kérdést.

Úgy érzem, a megállapítások érvényesek az utóbbi évszázadokra. De az igazság kedvéért azt is meg kell jegyezni, a negatívumok a vezető rétegekre vonatkoznak, főleg az utóbbi száz évben, s nem a magyar nép nagy többségét kitevő parasztságra.

A másik kétség a jövőt illetően merült fel. Vajon, amit a múlt bizonyít, egyértelműen tanúsít, a jövőre is érvényes-e? A nagy átalakulás Nyugat-Európában, az Amerikai Egyesült Államok kétszáz éves története, a demokrácia ottani sikerei reménnyel töltenek el. 1992 új korszak kezdetét jelenti majd Európában.¹⁰ Egy új nagyhatalom körvonalai bontakoznak ki, egy gazdasági és politikai nagyhatalomé, mely ugyanakkor a világ elsőszámú intellektuális nagyhatalma is lesz. Megindul Európa nyugati felén az Európai Egyesült Államok felépítésének első szakasza. A jelek szerint ez a kísérlet eleve *sikerre* van ítélve. Ennek hatása Európa keleti felére leírhatatlan, ma még felbecsülhetetlen. Mint a mágnes, úgy fogja vonzani Európa keleti felét a prosperáló Nyugat-Európa. Ha most a kelet-németek szavaznak „lábukkal”, 1992 után egész Kelet-Európa a véleménynyilvánításnak ezt a módját választhatja, ami katasztrófális lehet az ott még működő autokratikus rendszerekre. Nem lehet tehát messze az az idő, amikor Európa egyesül, megalakul a hön óhajtott Egyesült Európa. Sok lángelme, gondolkodó, politikus, államférfi egykori utópiája válik ezzel valósággá.¹¹ S mi magyarok ebben az Egyesült Európában nemcsak helyünket találhatjuk meg, mégpedig annak szívében (ha igaz, Európa földrajzi középpontja Solt közelében van), hanem közel egy évszázados sérelmeink jogos orvoslását is. Elvégre a régiók Európája lesz az, s ebben a Kárpát-medence az egyik legfontosabb gazdasági és kulturális régió. Másfelől itt találkozunk a három nagy európai nyelvcsalád: latinok, germánok, szlávok vesznek körül bennünket, s ezért e régió etnikailag is a legszínesebb. Ebből csak hasznunk lehet. A Kárpát-medencét kitöltő lakosság többsége magyar, a centripetális erő hatása folytán, ami a politikában és a gazdasági életben, ugyanúgy a kultúrában is hat, e régió természetes központja Budapest. A magyarság, mint nem indoeurópai nép alkalmas arra, hogy a három nagy nyelvcsaládhoz tartozó európai etnikum között összekötő láncszem legyen, erre predestinál történelmünk és a latin nyelvű kereszténységhez való csatlakozásunk is.

¹⁰ Nyugat-Európai Unió.

¹¹ Kossuth és Jászi konföderációs terve lényeges eleme lehet a közép-európai népek megbékélésének.

A jelenlegi átalakulások, melyek viharos gyorsasággal folynak, a külföld bámulatát váltják ki. Akik azonban ismerik történelmünket, (Clémenceau és Lloyd George és Wilson nem ismerték) nincsenek meglepődve azon, hogy e történelmi helyzetben a magyarság kiválóan játssza a rá kiosztott szerepet. Vannak történelmi analógiáink (1848, 1956), de távolabbra is tekinthetnénk, szabadságharcokban bővelkedünk. A „common people” politikai érettségét mutatja, hogy forradalmaink vértelenek. Csak akkor ömlött vér, amikor hitszegeőn hátba támadták azokat külső hatalmak.

Az Egyesült Európa honorálná mindazt, amit népünk egész Európáért áldozott. S hogy most emelt fővel járhatunk ismét, az 1956-os népfelkelésnek köszönhetjük, mely felnyitotta a világ szemét, megtisztította a magyar nevet, s jelentőségében a nagy Francia Forradalomhoz hasonlítható. E forradalom a sztálinizmusra oly csapást mért, melyet az soha többé nem képes kiheverni, s mely megváltoztatta a világtörténelem menetét.

(1989)

JÁNOS RAKONCZAI

LE CARTÉSIANISME ET LA PHILOSOPHIE POLITIQUE HONGROISE

(Résumé)

L'apparition de l'état national en Europe a accablé l'humanité d'un déluge de souffrances, d'humiliation, de frustration, de violation du droit de l'homme. Il a dogmatisé l'idée fondamentale du machiavellisme, sublimée dans la morale de Descartes, selon laquelle *tous les moyens sont permis dans l'intérêt de la communauté*. L'humanité gémit sous ce fardeau lourd depuis la Révolution française. La Deuxième Guerre mondiale avec ses dévastations sans pareille, surpassant toutes les guerres précédentes semble avoir ouvert les yeux du monde civilisé. Robert Schumann, De Gasperi et Adenauer (tous les trois partisans du mouvement chrétien-social) ont entamé un grand programme qui semble être près de s'accomplir: le programme de l'unification de l'Europe. L'an 1992 sera un tournant dans l'histoire non seulement de l'Europe, mais aussi dans celle du monde entier. A côté de l'Amérique, de Chine et de l'Inde l'Europe apparaîtra de nouveau sur la scène politique comme une formation politique unie, même si cette formation n'est pas encore complète. Le pas suivant pourra être l'Europe Unie jusqu'à l'Oural, proclamée par de Gaulle.

L'auteur estime que le XXI-ième siècle va combler les vœux des meilleurs: l'idée des États Unis d'Europe se réalisera. Par cela l'Europe pourra occuper de nouveau la place qui lui convient et qu'elle a occupée au moyen-âge. Et si nous jetons nos yeux attentifs sur la Scandinavie, nous y trouverons le modèle tout prêt qu'on peut employer tout de suite. Parmi les nations de l'Europe ce sont les peuples scandinaviens qui ont atteint l'âge adulte déjà au XX-ième siècle. L'appel dans l'esprit de Batsányi est bien actuel: Européens au seuil du XXI-ième siècle jetez vos yeux attentifs sur la Scandinavie!

(1989)